

“ QORAQALPOQ TILI VA ADABIYOTINI O‘QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR VA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING SAMARADORLIGI ”

Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Chimboy tumani, 38-maktab

Qoraqalpoq tili va adabiyoti fani o‘qituvchisi

Gulnura Shaxeterova

Anotatsiya: Ushbu maqolada qoraqalpoq tili va adabiyotini o‘qitishda innovatsion yondashuvlarning ahamiyati, interfaol metodlar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining dars jarayonidagi samaradorligi tahlil qilinadi. Shuningdek, milliy adabiy merosni chuqur o‘rganishning dolzarbligi, o‘quvchilarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish va o‘qituvchi kompetensiyasining ta’lim sifatiga ta’siri yoritilgan. Maqola zamonaviy pedagogik metodlarga asoslangan bo‘lib, o‘quvchi shaxsini rivojlantirishga yo‘naltirilgan taklif va amaliy tavsiyalarni o‘z ichiga oladi.

Qoraqalpoq tilinde Annotatsiya: Bul maqalada qoraqalpaq tili hám ádebiyatın úyretude innovatsiyalıq yondaspaqlardıń mániyeti, interfaollıq metodların hám AKT texnologiyaların ders járiyánındagı paydalılıǵı saraplanadı. Milli ádebi mirasdı tereń úyreniwdiń áhmiyeti, oquwshılardıń shıǵarmashılıq oylaý qabiletin dáwletlendiriw hám muǵallım kompetensiyasınıń bilim sapasına tiyizetin ásiri kúreshti beýneleydi. Maqala zamanaúy pedagogikalıq texnologiyalardıń negizinde jazılǵan bolıp, oquwshı shaxsın dáwletlendiriwge baǵıtlangan usınıstar men praktikalıq qoǵsátpalar beriledi.

Аннотация (На русском языке)

В данной статье анализируется значение инновационных подходов в преподавании каракалпакского языка и литературы, эффективность интерактивных методов и информационно-коммуникационных технологий в учебном процессе. Освещается важность глубокого изучения национального литературного наследия, развитие творческого мышления учащихся и влияние профессиональной компетентности учителя на качество образования. Статья содержит практические

рекомендации и современные методические решения, направленные на развитие личности ученика.

Kalit soʻzlar: Qoraqalpoq tili, adabiyot, innovatsion metodlar, interfaol usullar, AKT, milliy meros, didaktik yondashuvlar, ijodiy fikrlash, pedagogik kompetensiya, raqamli resurslar.

Kirish

Bugungi globallashuv sharoitida har bir taʼlim muassasasining asosiy vazifasi raqobatbardosh, tafakkuri keng, fikrlash madaniyati rivojlangan, ijodkor, milliy qadriyatlarni chuqur anglaydigan barkamol yoshlarni tarbiyalashdan iborat. Ayniqsa, ona tili va adabiyot fanlari orqali oʻquvchilarda milliy oʻzlikni anglash, badiiy tafakkurni shakllantirish, soʻz boyligini kengaytirish va nutq madaniyatini rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Qoraqalpoq tili va adabiyoti darslarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish — oʻquvchi faolligini oshirish, mustaqil fikr yuritish koʻnikmalarini shakllantirish va ular ongida milliy adabiy merosga boʻlgan qiziqishni kuchaytiradi. Zamonaviy taʼlim taraqqiyoti oʻquv jarayoniga yangicha qarashni, mazmun va metodlarda muntazam yangilanishni talab qilmoqda. Til va adabiyotni oʻrgatish jarayoni esa nafaqat bilim berish, balki oʻquvchilarning tafakkurini shakllantirish, estetik didini oʻstirish va matnga ongli munosabatni tarbiyalashning muhim bosqichidir. Oʻquvchi ongiga sogʻlom fikr singdirish, badiiy matnning mazmun qatlamlarini idrok ettirish hamda ularda mustaqil tahlil qilish koʻnikmasini hosil etish taʼlimning dolzarb vazifalaridan biridir. Shu bois, fan mazmunini oʻzlashtirishda metodik yondashuvlarning puxta ishlab chiqilishi, darsning har bir bosqichi oʻquvchi faoliyatini faollashtirishga qaratilishi asosiy pedagogik mezon sifatida qaralmoqda. Mazkur jarayon samaradorligi oʻqituvchining mahorati, tanlangan usullar, taqdimot jarayonining mazmunan boyligi bilan belgilanadi.

Asosiy qism

Til va adabiyot fanini oʻqitishda har bir mashgʻulot oʻquvchini fikrlashga undovchi, matn mohiyatini chuqur anglashga yoʻnaltiruvchi tarzda tashkil etilishi zarur. Matn ustida ishlashda mazmuniy qatlamlarni ochish, badiiy ifoda vositalari orqali yetkazilayotgan maʼnolarni tushuntirish, oʻquvchining ruhiy-idrokiy ishtirokini kuchaytirish darsning samaradorligini oshiradi. Badiiy asar oʻrganilganda uning paydo boʻlish sharoiti,

qahramonlar ruhiyati, voqealar rivojidadagi mantiqiy bog‘liqliklar izchil sharhlanishi o‘quvchida matnga nisbatan ongli munosabatni shakllantiradi. Shuningdek, dars jarayonida o‘quvchini kuzatish, tahlil qilish, solishtirish, umumlashtirish kabi aqliy amaliyotlarga jalb etish muhim o‘rin tutadi. Masalan, biror badiiy lavhani sharhlashda o‘quvchi fikrini asoslashga, o‘z nuqtayi nazarini dalillar orqali himoya qilishga yo‘naltirilgan topshiriqlar bilimni mustahkamlaydi. Til birliklarining qo‘llanish jarayonini amaliy misollar orqali ko‘rsatish o‘quvchida nutqiy faollikni kuchaytiradi. Shuningdek, o‘quvchilarning shaxsiy qobiliyatini aniqlash, ularni matn yaratishga undash, ijodiy fikrni qo‘llab-quvvatlash adabiy ta’limning ajralmas tarkibiy qismidir. Dars jarayonida o‘quvchilarga mustaqil izlanishga yo‘l ochib berish, o‘z fikrini mantiqiy asoslashga o‘rgatish, san’atkor tilidan berilgan ifodani o‘zlashtirish orqali badiiy tafakkurni rivojlantirish fan mazmunining chuqur o‘zlashtirilishini ta’minlaydi. Har bir topshiriq o‘quvchining fikr dunyosini boyitish, tamoyillarni anglashga yo‘naltirilgan bo‘lishi zarur.

1.Qoraqalpoq tili va adabiyoti ta’limida innovasion metodlarning o‘rni

Zamonaviy ta’lim jarayonida innovasion metodlar o‘quv jarayonini faollashtirish, o‘quvchini markazga qo‘yish, mustaqil fikrlash ko‘nikmasini shakllantirish va dars samaradorligini oshirishda muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. Xususan, Qoraqalpoq tili va adabiyoti fanida innovasion yondashuvlar nafaqat o‘quvchilarning lingvistik bilimlarini oshiradi, balki ularning adabiy tafakkuri, tahlil qilish, taqqoslash, mulohaza yuritish qobiliyatlarini ham rivojlantiradi. Innovasion metodlarning asosiy afzalligi – an’anaviy bir yoqlama darsdan farqli ravishda o‘quvchini faol ishtirokchi sifatida jalb etishidir. Masalan: “Klasster”, “Aqliy hujum”, “Insert”, “Baliq skeleti”, “Debat”, “Keys-stadi”, “Rol o‘ynash”, “Munozara” kabi metodlar o‘quvchilarda ijodiy fikrlash, voqea va qahramonlarga nisbatan shaxsiy munosabat bildirish, matn mazmunini turli nuqtai nazardan ko‘rib chiqish imkonini beradi. Ayniqsa, adabiy asarlarni tahlil qilishda “Insert” va “Debat” metodlari o‘quvchilarning mustaqil xulosaga kelish, dalillash, tahlil qilish ko‘nikmalarini sezilarli darajada shakllantiradi. Shuningdek, interfaol yondashuvlar dars jarayonini jonlantirib, o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Masalan, o‘quvchilar gruppalarda ishlashi, fikr almashishi, bir-biri bilan raqobat

qilishi natijasida ularda muloqot madaniyati, jamoada ishlash kompetensiyasi, o'z fikrini aniq va lo'nda ifodalash qobiliyatlari shakllanadi.

Innovation metodlar quyidagi natijalarga olib keladi:

o'quvchini mustaqil bilim olishga o'rgatadi;
o'z fikrini asoslab aytish malakasini kuchaytiradi;
adabiy matnlarni chuqur tahlil qilishga undaydi;
ijodiy tafakkur, tanqidiy yondashuvni rivojlantiradi;
o'quv jarayonini qiziqarli va samarali qiladi.

Natijada, Qoraqalpoq tili va adabiyoti darslari zamonaviy, interfaol, kreativ yo'nalishda tashkil etilib, bugungi ta'lim standartlariga to'liq mos keladi.2. Raqamli texnologiyalarni qo'llash samarasi

Zamonaviy o'qituvchi uchun AKT (axborot-kommunikatsiya texnologiyalari) — darsni jonlantiruvchi, ko'rgazmali va ta'sirchan vositadir. Qoraqalpoq adabiyoti bo'yicha multimediali taqdimotlar, elektron testlar, audiokutubxonalar, animatsion lavhalar, virtual ekskursiyalar o'quvchilarda:

eslab qolish darajasini oshiradi;
mavzuga nisbatan qiziqishni kuchaytiradi;
badiiy obrazlarni tasavvur qilishni osonlashtiradi.

Masalan, Ajiniyoz, Berdax, Ibroyim Yusupov ijodiga bag'ishlangan videoroliklar darsni ko'rgazmali qilishga yordam beradi.

Milliy adabiy merosni chuqur o'rgatishning dolzarbligi

Qoraqalpoq xalqining boy folklori, eposlari ("Qirq qiz", "Alpamis"), mumtoz adabiyot vakillarining asarlari o'quvchilarda milliy g'ururni shakllantiruvchi beqiyos manbadir. Adabiy asarlarni o'rganishda:

tarixiy kontekstni yoritish,
qahramonlar xarakterini psixologik tahlil qilish,
badiiy san'atlarni izohlash,
matnni ilmiy-uslubiy sharhlash
o'quvchining adabiyotga bo'lgan munosabatini yanada chuqurlashtiradi.

4. O‘quvchi shaxsini rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik yondashuv

Zamonaviy ta’limda har bir o‘quvchining individual qobiliyatlarini aniqlash muhim hisoblanadi. Qoraqalpoq tili va adabiyotidan ijodiy topshiriqlar berish:

insholar, badiiy-tahliliy esse, she'r yoki kichik hikoya yaratish, dramatisatsiya qilish kabi faoliyatlar o'quvchilarni ijodkorlikka undaydi. Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchini faqat bilim oluvchi emas, balki mustaqil fikrlovchi, ijodkor, ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllantirish asosiy maqsadlardan biridir. Ayniqsa, Qoraqalpoq tili va adabiyoti darslarida shaxsga yo'naltirilgan yondashuv nihoyatda muhim bo'lib, u o'quvchilarning ichki salohiyatini yuzaga chiqarish, ularni erkin fikrlashga o'rgatish va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shaxsga yo'naltirilgan pedagogika o'quvchining quyidagi jarayonlarda faol ishtirok etishini taqozo etadi: Individual qobiliyatlarni aniqlash. Har bir o'quvchi o'ziga xos fikrlash doirasiga ega. Dars jarayonida o'quvchining qaysi yo'nalishda kuchli ekanini aniqlash o'qituvchining asosiy vazifalaridan biridir. Kimdir she'r yozishga moyil, boshqasi tahliliy fikrlashda kuchli bo'lishi mumkin. Ijodiy topshiriqlar berish. Insholar yozish, badiiy-tahliliy esse yaratish, she'r yoki kichik hikoya tuzish, dramatisatsiya qilish kabi mashg'ulotlar o'quvchining tasavvur olamini kengaytiradi, adabiy tafakkurni o'stiradi. Bunday topshiriqlar ularda nafaqat adabiyotga mehr uyg'otadi, balki estetik did, badiiy idrok, obrazli tasavvur kabi sifatlarni mustahkamlaydi. O'z qobiliyatini namoyon qilishga sharoit yaratish. Guruhli ishlar, loyihalar, rolli o'yinlar orqali o'quvchilar o'z fikrini erkin ifodalaydi, jamoada ishlashni o'rganadi. Bu jarayon ularning liderlik, mas'uliyat, muloqot madaniyati kabi shaxsiy kompetensiyalarini shakllantiradi. O'quvchi shaxsining psixologik qo'llab-quvvatlanishi. Ta'lim jarayonida o'quvchi o'zini erkin his qilsa, uning fikrlash jarayoni ham samaraliroq bo'ladi. Shuning uchun o'qituvchi pedagogik muloyimlik, motivatsiya berish, rag'batlantirish kabi usullardan foydalanadi. Umuman olganda, shaxsga yo'naltirilgan pedagogik yondashuv Qoraqalpoq tili va adabiyoti darslarining sifatini oshiradi, o'quvchining ichki salohiyatini ro'yobga chiqaradi va uni ma'naviy-axloqiy barkamol shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

5. O'qituvchining kasbiy mahorati va pedagogik kompetensiyasi

Yuksak natijaga erishishda o'qituvchining:

metodik savodxonligi,

yangilikka ochiqqligi,

o'z ustida muntazam ishlashi,

milliy adabiy merosni chuqur bilishi asosiy mezon hisoblanadi. Ta'lim sifati pedagogning kasbiy mahoratiga bevosita bog'liq.

Ta'lim jarayoni samaradorligini ta'minlashda o'qituvchining kasbiy mahorati hal qiluvchi omildir. Ayniqsa, Qoraqalpoq tili va adabiyoti kabi nozik, tahliliy fikrlashni talab qiladigan fanlarni o'qitishda pedagogning bilim darajasi, ijodkorligi, metodik savodxonligi va kommunikativ ko'nikmalari o'quv natijasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Pedagogik kompetensiyada quyidagi jihatlar alohida o'rin tutadi:

1. Metodik savodxonlik:

O'qituvchi darsni rejalashtirish, interfaol metodlardan o'rinli foydalanish, jamoaviy va individual ishlarni uyg'unlashtirish kabi metodik jarayonlarni mukammal bilishi zarur. Metodik savodxonlik — darsning puxta tashkil etilishi, vaqtning to'g'ri taqsimlanishi va pedagogik jarayonning samaradorligini ta'minlaydi.

2. Yangilikka ochiqlik:

Hozirgi raqamli davrda o'qituvchi doimo izlanishi, yangilikdan xabardor bo'lishi, innovasion texnologiyalarni darsga tatbiq etishi lozim. Multimedia vositalaridan foydalanish, elektron testlar, onlayn platformalar orqali dars o'tish o'qituvchining zamonaviy yondashuvga ega ekanini ko'rsatadi.

3. Pedagogik madaniyat va muloqot mahorati:

O'quvchi bilan samimiy, tushunarli va hurmat asosidagi muloqot o'qituvchining eng muhim fazilatlaridan biridir. Pedagogik madaniyat o'quvchiga e'tibor berish, uni rag'batlantirish, psixologik qo'llab-quvvatlash orqali namoyon bo'ladi.

4. Adabiy va lingvistik bilimlar boyligi Qoraqalpoq tili va adabiyotini o'qitish jarayonida o'qituvchi nafaqat o'quv dasturidagi bilimlarni, balki klassik va zamonaviy adabiyot, tilda yuz berayotgan o'zgarishlar, folklor namunalarini ham chuqur bilishi lozim. Bu bilimlar darsni mazmunan boyitadi va o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

5. Ijodkorlik va tashabbuskorlik

Yaxshi o'qituvchi — bu nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchini ilhomlantiruvchi shaxsdir. Dars jarayonida kreativlik, o'zgacha yondashuv, yangi g'oyalar qo'llanilganda o'quvchilar ham faol, ijodiy va tashabbuskor bo'lib boradi.

6. Baholash kompetensiyasi

Baholash kompetensiyasi — bu o'qituvchining o'quvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini aniq, adolatli, shaffof va tizimli mezonlar asosida baholay olish qobiliyati bo'lib, zamonaviy ta'lim jarayonining ajralmas qismidir. Bugungi kunda baholash faqatgina “ball qo'yish” yoki “test tekshirish” emas, balki o'quvchi shaxsining rivojlanish dinamikasini kuzatish, uning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, o'quv jarayonini takomillashtirishga xizmat qiluvchi murakkab pedagogik jarayondir. Baholash kompetensiyasiga ega o'qituvchi quyidagi yo'nalishlarda samarali ishlaydi: O'qituvchi o'quvchilarning bilimini adolatli, aniq va shaffof baholay olishi zarur. Formativen baholash, kriterial baholash, reyting tizimi kabi usullar o'quvchilarning o'z ustida ishlashiga turtki bo'ladi. Summativ (yakuniy) baholashni to'g'ri tashkil eta oladi. Summativ baholash — mavzu, chorak yoki yil yakunida amalga oshiriladi. Bu jarayonda o'qituvchi testlar, yozma ishlar, loyiha ishlari, ijodiy topshiriqlar orqali o'quvchining umumiy tayyorgarligini baholaydi.

Samarali summativ baholashning belgilaridan:

topshiriqlar aniq, o'lchab bo'ladigan bo'lishi;

baholash mezonlari oldindan e'lon qilinishi;

yakuniy baho o'quvchining real bilimini aks ettirishi;

natijalar asosida keyingi darslar rejalashtirilishi.

Xulosa

Til va adabiyotni o'qitishda o'quvchining tafakkuriga yo'naltirilgan metodik yondashuvlar eng muhim natijalarni beradi. Darsni mazmunan puxta rejalash, matnning ichki ma'no qatlamlarini ochuvchi izohlar berish, o'quvchilarni mustaqil tahlilga undash ta'limning sifat ko'rsatkichlarini yaxshilaydi. Badiiy asar orqali o'quvchida dunyoqarash kengayadi, nutqiy madaniyat yuksaladi, estetik idrok shakllanadi. Pedagogning har bir darsga mas'uliyat bilan yondashishi, uslublarni to'g'ri tanlashi va o'quvchi faoliyatini boshqarib borishi ta'lim jarayonining samaradorligini belgilaydi. Shuningdek, bilim

mazmunining aniq, lo‘nda va tushunarli bayon qilinishi o‘quvchini o‘rganishga undaydi. Shu asosda shakllangan darslar nafaqat bilim beradi, balki o‘quvchi shaxsining intellektual va ma’naviy rivojiga ham xizmat qiladi. Qoraqalpoq tili va adabiyotini o‘qitishda innovasion pedagogik yondashuvlardan foydalanish — zamon talabi. Ta’lim jarayoniga interfaol metodlar, raqamli texnologiyalar, ijodkorlikka yo‘naltirilgan topshiriqlarni tatbiq etish o‘quvchilar dunyoqarashini kengaytiradi, nutq madaniyatini rivojlantiradi, milliy merosga bo‘lgan hurmatni kuchaytiradi. O‘qituvchining mahoratli, izlanuvchan, zamonaviy bilimlarga ega bo‘lishi esa ta’lim samaradorligining bosh manbai bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Jo‘rayev, A. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
2. G‘ulomov, X., Xolmatova, M. Zamonaviy ta’limda innovatsion metodlar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
3. Sodiqova, N. Interfaol metodlar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019.
4. Rasulov, B. Raqamli texnologiyalar va ta’lim integratsiyasi. – Toshkent: Istiqlol nashriyoti, 2022.
5. Abdullayeva, Z. Adabiyot o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2018.
6. To‘rayev, U., Xudayberdiyeva, D. O‘quvchi shaxsini shakllantirishning zamonaviy yondashuvlari. – Buxoro: BDU nashriyoti, 2021.
7. Qosimov, B. Adabiy tafakkur asoslari. – Toshkent: Ma’naviyat, 2017.
8. Karimov, A. Raqamli pedagogika va innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Innovatsiya, 2023.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PQ–4310-son qarori: "O‘zbekiston ta’lim tizimini modernizatsiya qilish to‘g‘risida".
10. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Qoraqalpoq tili va adabiyoti fani bo‘yicha umumta’lim dasturi, 2020.
11. Hasanov, A. Pedagogik kompetensiya va o‘qituvchi mahorati. – Toshkent: Fan, 2022.
12. Yuldosheva, M. Yangi avlod darslari va raqamli ta’lim. – Toshkent: Ziyonet, 2021.

13. UNESCO. Digital Education for Teachers: Methodological Guide. – Paris, 2020.
14. Jalolov, J. Pedagogika: asosiy tushunchalar va amaliyotlar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.